

การศึกษาโครงสร้างผ้าทอจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

The Study of Local Textiles Structure

นันทนวล จันทรรณ ¹

Nimnual Chantaroon ¹

บทคัดย่อ

การศึกษาโครงสร้างผ้าทอจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บโครงสร้างลายผ้าไว้ในโปรแกรมดิจิทัลและหนังสือตำราโครงสร้างลายผ้า เพื่อออกแบบสีในโครงสร้างลายผ้าเปรียบเทียบกับลายผ้าเดียวกันเป็นทางเลือกกับผู้บริโภคและเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้การออกแบบสีและโครงสร้างผ้าทออีสานจากภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้ระบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการระดมแนวคิดด้านภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นบ้านการศึกษาคั้งนี้ดำเนินการในจังหวัดมหาสารคาม:ผู้เข้าร่วมมี 30 คนในกลุ่มOTOPหรือKBO .ในกลุ่มทอผ้าไหมและผ้าฝ้าย ครูภูมิปัญญาด้านทอผ้าเชิงอนุรักษ์และผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมสาขาภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการทอผ้าและครูภูมิปัญญาการทอผ้าคนอื่น ๆ ผลการศึกษาพบว่าโครงสร้างผ้าทอจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีรูปแบบพื้นฐาน 3 ส่วน คือ ส่วนของเนื้อผ้า ส่วนของลายผ้า และ การให้สีสันทัน ที่แตกต่างกัน วัสดุและกระบวนการผลิต สามารถสร้างมูลค่าเพิ่ม และคุณภาพของการทอมือจากเส้นใยที่ต่างกันจะให้ผลิตภัณฑ์ผ้าที่แตกต่างกัน ผ้าทอมือเป็นงานฝีมือแบบดั้งเดิมซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงตัวตนที่เป็นมรดกและ เห็นอัตลักษณ์งานหัตถกรรมผ้าทอมือจากภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ชัดเจน

คำสำคัญ : โครงสร้างผ้าทอมือ , ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Abstract

The purpose of this study were: (1) to collect pattern textiles structure in digital program and books. (2) to compare and design color of pattern textiles structure for consumer, pass on knowledge of design color and pattern local textiles structure from intelligence of locality. It's used for Quantitative Research Methodology, brainstorming idea of local textile.

¹ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹ The Research Institute of North-eastern Art and Culture

Maharakham University, Thailand E-mail: nim_msu@yahoo.com

This work is to study, conduct a research in MahaSarakham province: The attendee 30 peoples of The OTOP group or KBO in the silk and cotton weaving group. The wisdom teacher and some people who has masterpiece of culture, local textile and each of wisdom teacher.

The results of this research shown that: The textiles structure from intelligence of locality that there are 3 different standard form, texture, pattern textiles and design color. The material and processing can make value added and quality of filaments weaving, produce an effect textiles product. The hand make of textiles show cultural heritage and identity of handicraft from intelligence of locality.

Keywords : woven fabric structures, local wisdom.

บทนำ

โครงสร้างผ้าทออีสานจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการทอสืบเนื่องมานานไม่มีการบันทึกโครงสร้างของต้นกำเนิดลายผ้าไว้เป็นหลักฐาน แต่มี ผ้าทอเก็บสะสมลายลงในผืนผ้าแทนการเขียนเป็นตัวอักษรของคนภูไท เรียกชื่อลายตามภาษาท้องถิ่นนิยมทอด้วยฝ้ายเส้นใหญ่ใช้เส้นยืนสีขาว ฟุ้งด้วยสีครามหรือสีแดงครั้ง ตัดกับสีพื้นเด่นชัด เรียกว่าผ้าแสบ เป็นกระบวนการทอฝ้าย กดอกตัดกับเส้นยืนให้เกิดลายบนเนื้อผ้า เก็บลายอัดซิดติดต่อกันเป็นผืนเดียวกัน เมื่อนำมาใช้ ทอผ้าแพรวา นิยมทอสีสับแบ่งสัดส่วนโครงสร้างลาย ออกเป็นลายหลัก ลายรอง ลายคั่น จะใช้ไม้ยกดอกเมื่อต้องการสีเดียวทั้งผืน แต่ถ้าอยากเพิ่มสีสรรสวยงามจะใช้นิ้วมือขีด จก เกาะ ล่วง เส้นด้ายสีตามใจผู้ทอ เช่น เน้นสีขาวที่หัวพยานาค ดอกไม้ ห้างเป็นจุดๆ หรือสีประกอบเป็นจุดๆเช่นกัน ผ้าแพรวา มีลายวิจิตรสวยงามมาก แต่เมื่อลายเหล่านี้มาปรากฏบนผืนผ้าของกลุ่มคนลาวลายซิดเหล่านี้จะอยู่บนหมอนซิดหรือหน้าหมอน หัวซิ่น ผ้าสไบ ผ้าหมี่เรียกว่าผ้าเหยียบทอ

สีตะกอกเป็นลายลูกแก้ว ลูกหวาย เมื่อทอผ้าซิ่นจะนิยมมัดหมี่ลายนาค ลายขอ ฯลฯ ที่เส้นฟุ้งทอเรียงเส้นเกิดลายตามต้องการเรียกว่าหมี่รวด หมี่ซิ่น หมี่ร้าย เทคนิคการทอต่างกับทอยกดอก ผ้ามัดหมี่เนื้อผ้าจะเรียบเนียนสวยงามน้ำหนักเบา ผู้มีทักษะชำนาญจะทอผ้ามัดหมี่ได้ลายที่คมชัดไม่บิดเบี้ยว

การออกแบบลายผ้าทออีสานมาจากแนวคิดและภูมิปัญญาท้องถิ่นคำนวณจำนวนเส้นด้ายให้ลงตัวกับพันพิมพ์เพื่อเกิดลวดลายบนผืนผ้าคนออกแบบและคนทอผ้าต้องเข้าใจในโครงสร้างของลายผ้าเข้าใจกระบวนการทอฝ้าย กดอก ยกดอกเพื่อ จก ขิด เกาะ ล่วง ทอผ้ามัดหมี่ คำนวณจำนวนเส้นฟุ้งให้เกิดลายที่สมบูรณ์ไม่บิดเบี้ยวหรือเคลือบที่ เป็นเรื่องที่ต้องการความชำนาญการในการออกแบบยั้งปัจจุบันมีโปรแกรมดิจิทัลเพื่อคำนวณลายผ้าให้เกิดลวดลายบนเส้นฟุ้งและเส้นยืนแต่ใช้กับเครื่องทอผ้าขนาดใหญ่ ในกรณีที่มีความต้องการจากผู้บริโภคในจำนวนมากในอนาคต แต่ปัจจุบันซิ่น

การดำเนินงานในกลุ่ม 1. เพื่อเก็บโครงสร้างลายผ้าไว้ในโปรแกรมดิจิทัลและหนังสือตำราโครงสร้างลายผ้า 2. เพื่อออกแบบสีในโครงสร้างลายผ้าเปรียบเทียบสี ในลายผ้าเดียวกันเป็นทางเลือกกับผู้บริโภค 3. เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้การออกแบบสีและโครงสร้างผ้าทออีสานจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น สร้างเครือข่ายสินค้าผ้าทอจากภูมิปัญญา และรวมกลุ่มกันขาย อันเป็นการสร้างรายได้เสริมนอกเหนือจากฤดูกาลทำนา ศูนย์ศิลปาชีพตำบลกำพี้ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านบ้านกำพี้ได้ทอทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม รวมถึงมีการผลิตและแปรรูป อย่างไรก็ตามกลุ่มทอผ้า ก็ประสบปัญหาเกี่ยวกับการปรับปรุงสีสันทัน การพัฒนาคุณภาพการแปรรูปผลิตภัณฑ์ และลวดลายเพื่อให้เป็นที่นิยมของตลาด ซึ่งรูปแบบ ลวดลาย สีสันทัน และการแปรรูปผลิตภัณฑ์นั้นยังคงรูปแบบที่ใช้ในท้องถิ่น ทำให้ประสบปัญหาเรื่องการตลาด และการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าขาดการต่อเนื่อง ทำให้ภูมิปัญญาที่สั่งสมมาค่อย ๆ ลดความสำคัญลง

ดังนั้น ผู้วิจัยได้ตระหนักเห็นความสำคัญในประเด็นปัญหาดังกล่าวนี้ จึงสนใจพื้นที่ที่มีกิจกรรมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมพันธุ์ไทยพื้นบ้านตามแนวพระราชดำรินในศูนย์ศิลปาชีพพิเศษบ้านกำพี้ ตำบลกำพี้ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จะดำเนินโครงการวิจัยในการศึกษาโครงสร้างผ้าทอจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้าน ให้เยาวชนรุ่นหลังและผู้สนใจได้ศึกษาเรียนรู้ภายใต้ศูนย์ ศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเก็บโครงสร้างลายผ้าไว้ในโปรแกรมดิจิทัลและหนังสือตำราโครงสร้างลายผ้า
2. เพื่อออกแบบสีในโครงสร้างลายผ้าเปรียบเทียบสีในลายผ้าเดียวกันเป็นทางเลือกกับผู้บริโภค
3. เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้การออกแบบสีและโครงสร้างผ้าทออีสานจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น

วิธีดำเนินการวิจัย

มุ่งศึกษาโครงสร้างลายผ้าทออีสานกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาจังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดในภาคอีสานโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ขั้นตอนกิจกรรม

1. ขั้นเตรียมการ การคัดเลือกพื้นที่ศึกษา การลงสำรวจพื้นที่และกลุ่มทอผ้า เพื่อศึกษาความต้องการ สร้างความรู้และความเข้าใจในการทำโครงการร่วมกัน
2. ขั้นดำเนินการการสัมภาษณ์โครงสร้างผ้าทออีสานจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น
 - 2.1 โดยสัมภาษณ์ผู้ทอผ้าพื้นบ้านเก็บลายผ้า โครงสร้างลายและรูปแบบลวดลายผ้าทอพื้นเมืองพร้อมวิเคราะห์และเขียนรายงานผลการดำเนินงาน
 - 2.2 ออกแบบวางแผนการคัดเลือกลวดลายและชื่อลาย รูปแบบโครงสร้างลาย
 - 2.3 การดำเนินงานทบทวนโครงสร้างลายโบราณและลายดัดแปลงลงในโปรแกรมดิจิทัลเขียนรายงานผล
3. ขั้นสรุปผล จัดประชุมเพื่อสะท้อนข้อมูลภูมิปัญญาและสร้างการเรียนรู้ในชุมชน เขียนรายงานวิจัย และจัดทำวีดิทัศน์
4. จัดนิทรรศการแสดงผลงาน
5. วิเคราะห์ข้อมูล สรุปผลการวิจัยและจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

6. นำเสนอผลการวิจัย/จัดทำบทความวิจัย

เผยแพร่

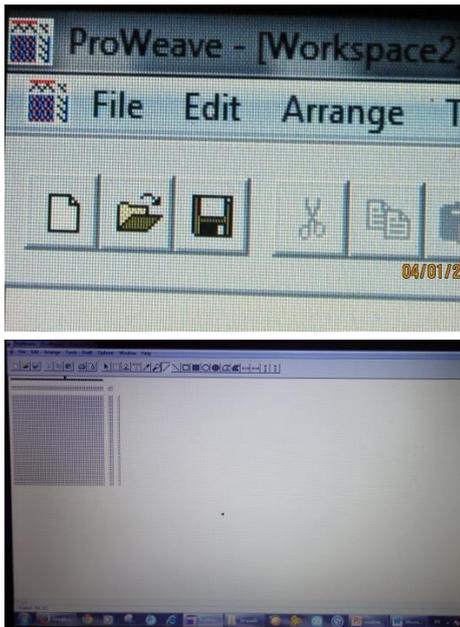
ระยะเวลาการทำวิจัย

มกราคม 2557 ถึงเดือน กันยายน 2557

ผลการศึกษา

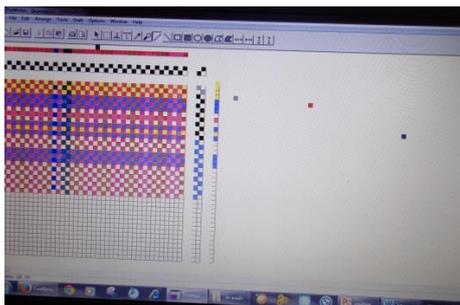
แยกเป็น 3 ส่วนตามวัตถุประสงค์ จาก
การศึกษาโครงสร้างผ้าทอจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมี
ผลการศึกษาดังนี้

เก็บโครงสร้างลายผ้าไว้ในโปรแกรม
ดิจิทัลและหนังสือตำราโครงสร้างลายผ้าได้
ดำเนินเก็บลายผ้าในโปรแกรมProWeave

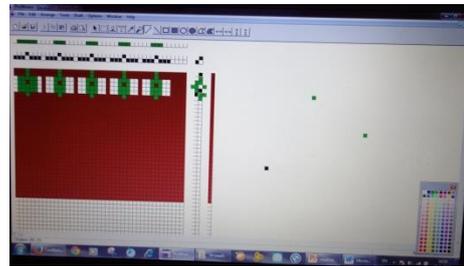

ออกแบบสีในโครงสร้างลายผ้า

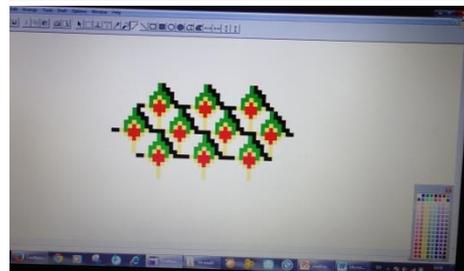
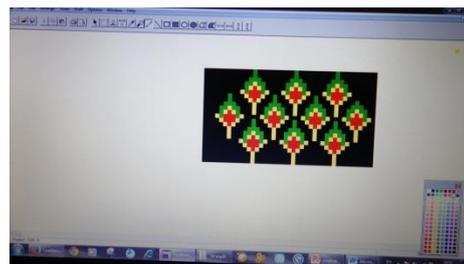
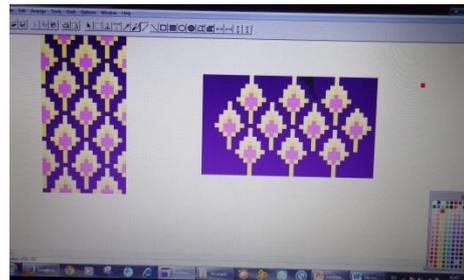
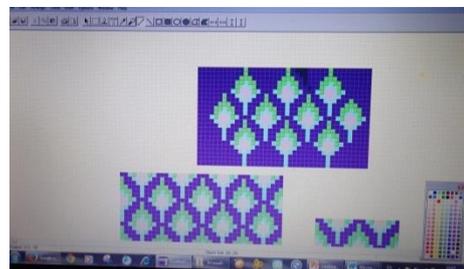
เปรียบเทียบสีในลายผ้าเดียวกันเป็นทางเลือกกับ
ผู้บริโภค

การกำหนดสีจากโปรแกรมเครื่องมือ

ออกแบบลายสร้อยดอกหมากและการให้
สีเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้การออกแบบสีและ
โครงสร้างผ้าทออีสานจากภูมิปัญญาของ

ท้องถิ่นให้ความรู้เรื่องการออกแบบสีทอ

ผ้า

สรุป

การศึกษาโครงสร้างผ้าทอจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเก็บโครงสร้างลายผ้าไว้ในโปรแกรมดิจิทัล และหนังสือตำราโครงสร้างลายผ้าเพื่อออกแบบสีในโครงสร้างลายผ้าเปรียบเทียบกับสีในลายผ้าเดียวกันเป็นทางเลือกกับผู้บริโภคเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้การออกแบบสีและโครงสร้างผ้าทออีสานจากภูมิปัญญาของท้องถิ่นได้คัดเลือกพื้นที่

ศึกษาในกลุ่มทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายของกลุ่ม OTOP, KBO จังหวัดมหาสารคาม จึงมีความคิดเห็นร่วมกันเลือกเอาลายสร้อยดอกหมากมาใช้ในการทดลองออกแบบโครงสร้างลายและเลือกแบบสีสันทันใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ทอผ้าพื้นบ้านเก็บลายผ้าโครงสร้างลายและรูปแบบลวดลายผ้าทอพื้นเมือง. ออกแบบวางแผนการคัดเลือกลวดลายและชื่อลาย รูปแบบโครงสร้างลายดำเนินงาน ทบทวนโครงสร้างลายโบราณและลายดัดแปลงลงในโปรแกรมดิจิทัลเขียนรายงานผลจัดนิทรรศการแสดงผลงาน

ภาพจัดนิทรรศการแสดงผลผ้าและโครงสร้างลายผ้า

อภิปรายผล

การศึกษาโครงสร้างผ้าทอจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการออกแบบโครงสร้างลายผ้าด้วยโปรแกรมดิจิทัลควบคู่กับการออกแบบลาย

ผ้าไว้ในผืนผ้าและในตำรา ในอดีตจะดูลายผ้าจากตัวอย่างในผ้าแล้ว มีลายผ้าจำกัดและไม่มีสีเปรียบเทียบ ดังนั้นโปรแกรมดิจิทัลจึงช่วยในการออกแบบให้ง่ายขึ้นถึงแม้ว่าจะมีลายผ้ามากมายและสวยงามก็ตามถ้าผู้ทอผ้ายังไม่เข้าใจในการออกแบบเส้นใยเลือกใช้เส้นใยที่มีขนาดลักษณะเส้นใหญ่ กลาง เล็ก ให้เหมาะสมการใช้งานและออกแบบสีสันทให้สวยงามกลมกลืนและลงตัวกับลวดลายผ้าแล้วจะเพิ่มคุณภาพผ้าและสร้างอัตลักษณ์ สร้างรายได้ให้ผลิตภัณฑ์ที่ออกแบบได้ต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาโครงสร้างผ้าทอจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างและพัฒนากระบวนการทอผ้าไหมไทยพื้นบ้านและผ้าฝ้ายเข็นมือ

1. ควรฟื้นฟูการปลูกฝ้ายและเลี้ยงไหมพันธุ์ไทยพื้นบ้านเพื่อลดต้นทุนการผลิตและสร้างอัตลักษณ์เลือกใช้เส้นไหมไทยพื้นบ้าน ลดการใช้เส้นไหมขาวโรงงาน
2. ควรให้ความรู้สร้างทัศนคติวางรูปแบบการทำงานของกลุ่มให้มีความยั่งยืนมากขึ้นในการทอผ้าหัตถกรรมพื้นบ้านจากภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ทำแหล่งเรียนรู้ในชุมชนการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มควรเปิดกว้างสำหรับคนนอกในการศึกษากระบวนการทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ

4. มีการบูรณาการโครงสร้างลายผ้าไปตามแฟชั่น มีวัฒนธรรมท้องถิ่นปนไปกับผลิตภัณฑ์โครงสร้างลายผ้าจะต้องมีความยืดหยุ่นหลากหลาย

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ กลุ่มทอผ้าไหมและผ้าฝ้าย สมาชิกเครือข่าย KBO OTOP จังหวัดมหาสารคามขอขอบพระคุณ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านทุกท่านที่ได้ให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆตลอดระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย ขอขอบคุณศ.ดร.ลินไฮเทอเวอร์ที่กรุณาถ่ายทอดการใช้โปรแกรม ProWeave ออกแบบลายผ้าและให้แนวทางในการศึกษาข้อมูลด้านการวิจัยเพิ่มเติมเป็นอย่างดี ขอขอบคุณสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ได้กรุณาสับสนุนเงินประมาณเพื่อการวิจัย อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อโครงสร้างผ้าทอจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและเป็นประโยชน์สูงสุดต่อกลุ่ม ทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายเพื่อการออกแบบโครงสร้างลายผ้าและอนุรักษ์ภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านด้านการทอและการต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์เอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น เป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้านลายผ้าให้อนุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้สืบไป

เอกสารอ้างอิง

- ทรงศักดิ์ ปรารังค์วัฒนากุล (2551). *มรดกวัฒนธรรมผ้าทอไทย* 152 น. ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สาวิตรี สุวรรณสถิต. *ศิลปปะการทอผ้าพื้นเมืองของไทยในปัจจุบัน*. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 21. *ผ้าทอลายขิด*(2518)กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม กทม159 น.
- ผ้าทอพื้นเมืองในภาคอีสาน*.(2543)กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยศิลปากร,
- ผ้าไหมแพรวามรดกล้ำค่าของชาวกาฬสินธุ์*.(2546)กาฬสินธุ์ :กาชาดจังหวัดกาฬสินธุ์,
- ภูษาวิจิตร*(2546)กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลกระทรวงศึกษาธิการ,
- ลายผ้าพื้นเมืองจังหวัดกาฬสินธุ์*.(2549)กาฬสินธุ์ :สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์กระทรวงวัฒนธรรม,
- อภิชาติธนธิสมบัติ*(2545)*กระบวนการทางเคมีสิ่งทอ*.คณะวิศวกรรมศาสตร์สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล,
- สมนึกสังข์หนู* (2548)*โครงสร้างและสมบัติผ้า*.กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรีคณะวิศวกรรมศาสตร์ภาควิชาวิศวกรรมสิ่งทอ.